

EKONOMIKA | Polemika o ekonómii

Štátna podpora vzdelávania Slovensku nepomôže, len plytvá peniazmi

Dalibor Roháč

Medzi politikmi a veľkou časťou verejnosti existuje zhoda v názore, že investícia do vzdelania je investícia návratná. Tak na úrovni jednotlivca, ako aj pre celú spoločnosť. Spory existujú ohľadom toho, ako sa má školstvo financovať, akú úlohu majú zohrávať poplatky za štúdium. No málokto spochybňuje, že použitie verejných prostriedkov na financovanie vzdelania je žiaduce a efektívne. Tento konsenzus je založený na presvedčení, že vzdelanie má niektoré charakteristiky verejného statku a že automaticky vedie k vyšším mzdám a väčšiemu blahobytu. Oba tieto predpoklady sú chybné.

VIAC NEGRAMOTNÝCH. Mzdy vysokoškolsky vzdelaných ľudí sú bezpochyby vyššie než mzdy stredoškolsky vzdelaných pracovníkov. Mzdy stredoškolákov sú zasa vyššie než mzdy ľudí so základným vzdelaním. Ak sa človek rozhodne ísť študovať, robí to pre seba alebo pre svojich blízkych. A spravidla platí, že nijaká tretia osoba nemá úžitok z toho, že študuje. Výnosy zo vzdelania sú tak výnosmi súkromnými.

Je možno pravda, že niekomu je príjemnejšie žiť v spoločnosti vzdelaných ľudí, než v spoločnosti ľudí negramotných. Ale asi by bolo zaujímavé urobiť prieskum a pýtať sa ľudí, koľko by boli ochotní prispieť susedovi na školu.

Je možné, že ľudia s nižším vzdelaním sú menej zodpovední voľiči. A môžu spoločnosť spôsobovať škodu v podobe populistických politikov, zneužívajúcich ich neznalosť a jednoduché myslenie. V takom prípade je možno rozumné predpokladať, že vzdelanie vykazuje pozitívne externality. Je však nutné uvedomiť si, že tento postoj si vyžaduje opustenie „bežného“ chápania neznalosti v prospech nejakého silnejšieho konceptu. Ak totiž nevzdelaní občania trpia iba neznalosťou v „bežnom“ zmysle slova, vôbec nezáleží na tom, či tvoria deväťdesiat alebo desať percent populácie. Stačí si predstaviť, že medzi voľičmi sú dve skupiny: vzdelaní občania, ktorí sa rozhodujú na základe rozumného posúdenia politických programov, a nevzdelaní občania, ktorí volia náhodne. Vo voľbách kandidujú dvaja politici: A a B. Ak ide o veľkú populáciu, každý z nich získava polovicu hlasov nevzdelaných náhodne hlasujúcich voľčov. Na to, aby A alebo B zvíťazil, musí získať nadpolovičnú väčšinu medzi vzdelanými voľčmi. Tento výsledok platí bez ohľadu na to, aká je proporcia vzdelaných voči nevzdelaným. Táto neintuitívna

Prečo zrušiť ministerstvo školstva

na úvahu sa opiera o predpoklad, že nevzdelaní ľudia hlasujú náhodne alebo že netrpia nijakými systematickými predsudkami. Ich chápanie sveta a politiky je teda v priemere rovnaké ako u ľudí vzdelaných, aj keď sa v priemere mylia viac. Tento predpoklad možno spochybňovať, tvorí však základný kameň viery v demokraciu ako rozhodovací systém generujúci rozumné rozhodnutia.

V každom prípade si treba uvedomiť, že na to, aby bolo možné poukázať na existenciu externalít zo vzdelania, ktorá by bola takéhoto charakteru, je nutné predpokladať, že menej vzdelaní voľiči sú nielen neznalí a mylia sa častejšie, ale že trpia systémovými chybami a predsudkami. A to je hypotéza, ktorú si zástancovia demokracie môžu pripustiť len ťažko. Pri jej akceptovaní by už nič nebránilo v zavedení iných, lacnejších spôsobov

ochrany pred nekompetentnými voľčmi – napríklad obmedzenie volebného práva iba pre absolventov vysokých škôl. Odhliadnuc od týchto úvah možno uznať, že rozhodnutie o vzdelaní je rozhodnutie, ktorého výnosy zožne v plnej miere študent. Za takých okolností je neefektívne, aby bolo vzdelávanie subvencované štátom. Ak je jeho cena príliš nízka, budú sa vzdelávať i tí, ktorí by o to nestáli, ak by mali niesť všetky náklady. V tomto zmysle by bolo efektívnejšie, ak by na Slovensku a v Európskej únii bolo viac spoluobčanov, ktorí by boli negramotní. Napokon, tí by ani nemohli spôsobiť veľké škody účasťou vo voľbách, keďže by nevedeli prečítať volebné lístky.

VZDELANIE AKO SIGNÁL. Znalostná ekonomika je pre politikov zaklínadlo. Ale znamená viac rokov strávených v škole

Význam vzdelávania

ILUSTRÁCIA – PROFIMEDIA.CZ

automaticky vyššie mzdy? A najmä, znamená to, že ak by počet vysokoškolsky vzdelaných pracovníkov vzrástol, vzrástlo by aj bohatstvo krajiny? Ekonomická teória má k dispozícii dve vysvetlenia, prečo ľudia chodia do školy: teóriu ľudského kapitálu a signalizačnú teóriu, ktorej pôvod sa pripisuje držiteľovi Nobelovej ceny Michaelovi Spenceovi. V posledných rokoch sa stal jej výrazným obhajcom mladý americký ekonóm Bryan Caplan, ktorý v súčasnosti pracuje na knižnej publikácii svojich výsledkov.

Podľa teórie ľudského kapitálu vzdelávaním človek zvyšuje svoju produktivitu a následne jeho mzda na trhu práce rastie. Keďže údaje o mzdách skupín osôb s rôznym vzdelaním sú známe, je pomerne jednoduché odhadnúť takéto výnosy zo vzdelania. Na prvý pohľad sa vzdelanie javí ako faktor, ktorý úspešne vysvetľuje mzdové rozdiely, a mohlo by to zväzdať k názoru, že ak by boli všetci vzdelanejší, mali by sa aj lepšie.

Problém nastane, ak sa začne prihliadať na inteligenciu. Ľudia, ktorí sú inteligentnejší, zarábajú viac. Pri takomto zohľadnení inteligencie výnos zo vzdelania veľmi výrazne klesne. Ako ukazuje psychologický výskum, inteligencia nie je takmer vôbec ovplyvnená vzdelaním. Čo sa javí

ako výsledok vzdelávacieho procesu, je skôr výsledok zdedených schopností inteligentných jednotlivcov.

Vzdelanie sa preto javí ako čisto filtračný mechanizmus, ktorý cez seba pustí inteligentných a produktívnych bez toho, aby akýmkoľvek spôsobom zvýšil ich produktivitu. Táto hypotéza je známa ako teória signalizácie – vzdelanie je signál, ktorý vysielajú inteligentní a produktívni svojim potenciálnym zamestnávateľom. Robia to preto, lebo sami zamestnávatelia nevedia vopred rozhodnúť, aká je produktivita toho-ktorého pracovníka. Vzdelanie je tak signál inteligencie, konformity, disciplíny a iných vlastností, ktoré sú cenené zamestnávateľmi, pretože korelujú s produktivitou.

V prospech signalizačnej hypotézy hovorí každodenná skúsenosť. Žiaci a študenti sa často pýtajú: „Kedy v živote budem toto potrebovať?“ A veľmi často je jediná správna odpoveď: „Nikdy.“ To, že človek prešiel stredoškolskou chémiou, z neho nerobí o nič lepšieho ekonóma. Avšak keby z chémie dostal na konci roka päťku, pravdepodobne by to znamenalo koniec jeho ďalšieho štúdia. A nemožnosť získať zamestnanie, o ktoré sa teraz môže uchádzať.

Dôležitý dôsledok signalizačnej hypotézy

je, že aj keď na úrovni jednotlivca je investícia do vzdelania návratná a dokonca aj plní žiaducu funkciu z pohľadu zamestnávateľa, absolútna dĺžka vzdelania ani absolútne náklady naň nehrajú úlohu. Je napríklad jedno, či jedna skupina pracovníkov absolvuje päť rokov základnej školy a druhá má stredoškolské vzdelanie s maturitou alebo či jedna skupina ukončí strednú školu a druhá získa doktorát. To, čo je dôležité a čo vytvára jadro onoho signálu, je, že jedna skupina strávila v škole dlhší čas, než tá druhá. Z toho vyplýva, že je neefektívna taká politika, ktorá sa snaží zvýšiť či už výdavky na vzdelanie alebo priemernú úroveň vzdelania.

Aké sú výsledky politiky snažiacej sa zvýšiť absolútnu mieru vzdelanosti? V lepšom prípade sa zvýšením priemernej dĺžky štúdia zachovávajú relatívne rozdiely medzi pracovníkmi. A tak na miesto, na ktoré volakedy stačila maturita, budú zamestnávatelia požadovať magisterský titul, a na miesto, na ktoré bolo potrebné vysokoškolské vzdelanie, bude nevyhnutné mať doktorát. Jediný náklad takejto politiky sú len zbytočne vynaložené peniaze.

V horšom prípade sa ľubovoľná úroveň vzdelania môže stať dostupná pre každého vrátane málo produktívnych jednotlivcov. Za takých okolností budú dôsledkom vládnej politiky vzdelanosti nielen zbytočné finančné náklady, ale aj strata významu vzdelania ako nástroja signalizácie. V tom prípade budú zamestnávatelia nútení používať iné, nákladnejšie metódy rozlišovania medzi málo a vysoko produktívnymi zamestnancami.

ŽIADEN PRIESTOR. Elementárna ekonómia hovorí, že vo veci vzdelania niet priestoru pre efektívnu verejnú politiku. Výnosy zo vzdelania sú z rozhodujúcej časti výnosy súkromné. Ak platí signalizačná hypotéza, paušálne zvyšovanie výdavkov na vzdelanie predstavuje čistú spoločenskú stratu. Znie to možno šokujúco, ale signalizačná hypotéza ukazuje, že ekonomicky efektívnou politikou vzdelanosti by bola snaha o skrátenie priemerného času stráveného škole a zníženie priemerných výdavkov na vzdelanie. Z toho dôvodu by mohlo byť efektívne, ak by sa vzdelanie nepodporovalo, ale naopak zďaňovalo.

Toto, samozrejme, neznamená, že neexistujú dôvody pre verejnú podporu vedy a výskumu, pretože výskum – ako výroba nových myšlienok – vykazuje pozitívne externality.

Iná otázka je, ako by mala táto podpora vyzeráť. Aby sa dalo rozumne odpovedať na otázku, ako podporovať vedu a výskum, treba ich najprv dôrazne oddeliť od podpory školstva ako takého. Zvýšenie výdavkov na vzdelanie, ktoré sa verejnosti často predkladá ako spásanosné riešenie všetkých neduhov, je do značnej miery mrhanie vzácnymi zdrojmi.

Autor je doktorand na George Mason University.